

Ateizam i suvremeno bezboštvo

Pavlić, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:890399>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
PREDDIPLOMSKI TEOLOŠKO - KATEHETSKE STUDIJE**

PETRA PAVLIĆ

ATEIZAM I SUVREMENO BEZBOŠTVO

ZAVRŠNI RAD IZ DOGMATSKOG BOGOSLOVLJA

doc. dr. sc. Emanuel Petrov

Split, 2021.

Sadržaj

Sadržaj.....	2
Sažetak	3
Uvod.....	4
1. Ateizam u antičko doba	6
2. Suvremeni ateizam	8
2.1. Ateizam u ime autonomije prirode.....	9
2.2. Ateizam u ime autonomije čovjeka	12
2.2.1. Ludwig Feuerbach	12
2.2.2. Karl Marx	13
2.2.3. Friedrich Nietzsche.....	14
3. Novi ateizam i suvremeno bezboštvo	16
3.1. Pojam i proroci novog ateizma.....	16
3.2. Postavke novog ateizma	19
3.3. Suvremeno bogoubojstvo	21
4. Odnos Crkve prema ateizmu	24
4.1. Apologetski odnos Crkve prema ateizmu	24
4.2. Dijaloški odnos Crkve prema ateizmu	25
4.3. Dijalektički odnos Crkve prema ateizmu.....	27
Zaključak.....	28
Literatura	29
IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI.....	32
Abstract	33

Sažetak

U ovome radu autorica se bavi ateizmom od njegovog pojavljivanja u antičko doba pa sve do danas. Prateći ateizam od njegovih početaka prikazuje najpoznatije ateiste i njihova djela koja se po svom sadržaju ubrajaju u svojevrsne manifeste. U prvom dijelu govori se o kršćanima koji su u antičko vrijeme smatrani ateistima jer su umjesto mnoštva antičkih bogova svoje poklonstvo iskazivali isključivo jednom kršćanskom Bogu. Kako nisu prinosili žrtve rimskim bogovima kažnjavani su progonstvom i smrću. U idućem koraku autorica obrađuje temu suvremenog ateizma koji nastaje nakon francuske revolucije. U tom periodu značenje riječi „ateist“ se mijenja, jer ta riječ više ne označava kršćane, nego one koji općenito niječu postojanje svetoga i uopće ne vjeruju u Božju opstojnost. Znanstvenici tog doba traže da govor o Bogu bude potvrđen na prirodoznanstvenom polju. Znanost bi trebala zamijeniti vjeru, religiju i Boga dajući slobodu čovjeku i prirodi. U središnjem dijelu autorica se osvrće na novi ateizam i suvremeno bezboštvo kao filozofsko - socijalni pokret koji zastupa uvjerenja da su religija i kršćanski Bog uzrok svega zla u svijetu i da ih treba zamijeniti razumom i znanošću. Na taj način kršćanstvo kao monoteistička vjera predstavljeno je kao najopasniji element modernog društva, koji nanosi štetu životu ljudi i ljudskih zajednica. Suvremeno bezboštvo odražava se na Europu i hrvatsko područje, gdje se početkom trećeg tisućljeća događaju promjene u kojima se za sve probleme u društvu okrivljuje Crkva i njene institucije te se žestoko napadaju vjera i Bog. Suvremeni bezbošci u svojoj ateističkoj propagandi osobito koriste otrovni sarkazam i cinizam. Konačno, u četvrtom dijelu autorica razrađuje načine odnošenja Crkve prema ateizmu kroz povijest. Nakon početnog nesnalaženja Crkve u srazu s novim saznanjima i prirodoznanstvenim otkrićima Crkva uvodi apologetiku, dijalog i dijalektiku. U zaključku autorica naglašava da se teizam i ateizam prate kroz cijelu povijest, jer dokle god čovjek postoji, postoji i njegovo traženje smisla života i bivanja na Zemlji. Za dobrobit čovjeka i ljudske zajednice bitno je da se ateisti i kršćani u međusobnom dijalogu uvažavaju. Kršćanin treba biti pravi i istinski svjedok svoje vjere, te će tako Božjim svjetlom obasjavati ovaj svijet i svakom čovjeku, uključujući i ateista, svjedočiti o Božjoj opstojnosti.

Ključne riječi: *ateizam, bezboštvo, Bog, vjera, znanost, čovjek, priroda*

Uvod

Prema Hrvatskoj enciklopediji pojam *ateizam* (grčki *ateos*) znači bezbožje, bezboštvo, poricanje postojanja Boga. To je skup različitih načela ili praktičnih stavova što niječu ili ne poznaju Boga, kao biće koje je stvorilo svijet i njime upravlja. Istodobno se u različitim oblicima prihvaća načelo bezlične sile ili samostvarajućega svjetskoga poretka.¹ Pojmom ateizam označuju se pojave koje su veoma različite. Primjerice neki izričito niječu Boga, dok drugi tvrde da čovjek ne može o Bogu ništa tvrditi.² Upravo iz tog razloga Drugi vatikanski sabor ističe: „Ateizam, [...] nerijetko nastaje iz silovitog protesta protiv zla u svijetu, ili iz toga što se nekim ljudskim dobrima neopravdano pripíše oznaka samog apsolutnog dobra, tako da onda ta ljudska dobra zauzmu mjesto koje pripada Bogu“.³ Stoga, ateizam uključuje ne samo nijekanje Boga i božanskoga nego i pokušaj zauzimanja njegove uloge u svijetu.

Poznata je podjela ateizma na eksplicitni i implicitni. George H. Smith je odredio implicitni ateizam kao nedostatak teističkog vjerovanja bez svjesnog odbijanja istog, dok je eksplicitni odredio kao odsustvo teističkog vjerovanja prilikom njegovog svjesnog odbacivanja.⁴ Osim podjele ateizma na eksplicitni i implicitni poznata je i podjela ateizma na pozitivni i negativni ateizam. Nikolina Lončar definira ovu podjelu na slijedeći način: „Pozitivni je ateizam eksplicitna tvrdnja da Bog (ili bogovi) ne postoje (eksplicitni ateizam), dok negativni ili slabi ateizam podrazumijeva sva ostala ne-teistička shvaćanja tj. odnosi se na sve ostale oblike ne-teizma“.⁵ U tom smislu ove dvije podjele se mogu svesti na razlikovanje eksplicitnog / pozitivnog i implicitnog / negativnog ateizma.

Ipak, općenita podjela ateizma je na antički, suvremeni i novi ateizam, s tim da antički ateizam u sebi uključuje nijekanje jednoga Boga i vjerovanje u mnoštvo drugih božanstava, dok suvremeni i novi ateizam karakterizira prijezir prema svemu božanskome te su vezani uz pojam ateizma kakav susrećemo u svakodnevnom govoru.

¹ Usp. »Ateizam«, u: *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1999., dostupno na mrežnim stranicama: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4402>, (pristupljeno: 05. 02. 2021.).

² Usp. Gaudium et spes, br. 19, u: Drugi vatikanski sabor, *Dokumenti*, KS, Zagreb, ⁶1985., (u nastavku: GS).

³ Isto.

⁴ Usp. Nikolina Lončar, „*Novi ateizam*“ u *diskursu filozofije religije*, Diplomski rad, Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, 2014., 27-28., na:

<https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A975/datastream/PDF/view>, (pristupljeno: 19. 05. 2021.)

⁵ Isto, 28.

U prvom dijelu rada ćemo govoriti o ateizmu u antičko doba. Tu će biti spomenuti progoni kršćana za vrijeme rimskih careva Nerona, Marka Aurelija, Decija, Valerijana, Dioklecijana, sve do Konstantina. U drugom dijelu ćemo se osvrnuti na suvremeni ateizam, odnosno ateizam u ime autonomije prirode i ateizam u ime autonomije čovjeka. Ateizam u ime autonomije prirode temelji se na znanstvenim istraživanjima Galilea Galileja, Charlesa Darwina i Isaaca Newtona. Ateizam u ime autonomije čovjeka predstavljaju Ludwig Feuerbach, Karl Marx i Friedrich Nietzsche. U trećem dijelu našeg rada istražiti ćemo uzroke i općenite postavke novoga ateizma uz predstavnike Sama Harrisa, Richarda Dawkinsa, Daniela C. Dennetta i Christophera Hitchensa, te kroz razmatrati o biti suvremenog bezboštva. U četvrtom dijelu rada će se govoriti o apologetskom, dijaloškom i dijalektičkom odnosu Crkve prema ateizma.

Generalno gledajući, ateizam je koncept koji se razvija u kontekstu zapadnih monoteističkih religija. Riječ je o obliku i vrsti nereligioznog odbacivanja vjere i kršćanskog Boga. Ateizam u suštini poriče kršćanski teizam, negira Boga kao apsolutno dobro, vječno, sveznajuće, svemoguće biće, tvorca Svemira koji se i danas aktivno brine o svom stvaralačkom djelu.⁶

⁶ Usp. Nikolina Hazdovac Bajić, *Nereligioznost u Hrvatskoj: Sociološki aspekti organiziranja nereligioznih i ateista*, Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2017., 31-32., na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9243/1/Hazdovac%20Baji%C4%87,%20Nikolina.pdf>, (pristupljeno: 20. 05. 2021.).

1. Ateizam u antičko doba

U starom Rimu ateistima su smatrani oni koji nisu priznavali cara kao božanstvo, niti su mu željeli prinijeti žrtve koje su se prinosile bogovima. Kazna za takav otpad bila je smrtna presuda. Budući da kršćani vjeruju u jednoga Boga, te su odbijali bilo kakvo prinošenje žrtava rimskim poganskim bogovima ili samome caru, nerijetko su se nalazili na udaru ovakvog poganstva. Budući da je u antičkom vremenu svijet bio identičan s Bogom, zapravo nije bilo moguće biti ateist u strogom smislu riječi.⁷ Kršćani su bili omraženi i proganjani zbog vjere u jednoga Boga. Optuživalo ih se da su nemoralni, da su atesti i kanibali te da žive incestuozno. Uvjerenje da kršćani žive u incestu nastalo je iz toga što su se kršćani nazivali braćom i sestrama. Shodno tome muž i žena na taj način su postali brat i sestra što je predstavljalo život u incestu. Osim toga, optuživali su ih da na svojim okupljanjima jedu Kristovo tijelo i piju njegovu krv radi čega su se smatrali kanibalima.⁸ Jednako tako, za svako zlo koje se događalo u carstvu bilo je lako optužiti kršćane, jer su smatrali da je kršćanska neposlušnost prema poganskim obredima, „razljutila“ bogove koji su im zato slali nedaće. Prvi progon kršćana dogodio se 64. godine za vrijeme cara Nerona (od 54. do 68. godine) koji da bi se obračunao sa kršćanima izaziva veliki požar u trajanju od nekoliko dana. Budući da su kršćani bili dežurni krivci za svako zlo, otpočeo je krvavi progon zbog njihovog navodnog ateizma. U Neronovom progonu mučeništvo su podnijeli apostolski prvaci sv. Petar i sv. Pavao.⁹

Sljedeći car koji je progono kršćane bio je Marko Aurelije (od 161. do 180. godine). Hrvoje Šiljak ističe da je u ovom slučaju problem bio taj što su kršćani odbijali iskazati dužnu čast rimskim bogovima, pa da ti isti bogovi ne bi svoju ljutnju iskalili na Carstvu Rimljani su je iskalili na kršćanima. Nakon Marka Aurelija car Decije (od 249. do 251. godine) je zakonski obvezao sve, osim Židova, da u prisutnosti rimskih službenika prinosе žrtve bogovima te blaguju žrtvovano meso. Budući da su kršćani isto odbijali, pokrenuti su progoni protiv njih na području cijeloga carstva.

Car koji je ciljano progono kršćane, zabranio kršćanska okupljanja te tražio da crkvene vođe sudjeluju u rimskim obredima bio je Valerijan (od 253. do 260. godine).¹⁰ Grgo Grbešić ističe da su tijekom njegove vladavine mučeništvo podnijeli papa Siksto i četiri đakona među kojima je bio Lovro,

⁷ Usp. Suzana Vuletić i Ivica Tušek, Ateistički pokušaji nijekanja krjeposti vjere, *Služba Božja*, 50 (2010.) 4, 396-418., ovdje 403.

⁸ Usp. Hrvoje Šiljak, *Rimski progono kršćana (progono Crkve u prva tri stoljeća)*, na: <https://www.vjeraidjela.com/rimski-progono-krscana-progono-crkve-u-prva-tri-stoljeca-video>, (pristupljeno: 18. 05. 2021.).

⁹ Usp. M. M., *Putujemo kroz povijest: Progono kršćana u Rimskom Carstvu*, na: <https://siscia.hr/putujemo-kroz-povijest-progono-krscana-u-rimskom-carstvu>, (pristupljeno: 22. 05. 2021.).

¹⁰ Usp. Hrvoje Šiljak, *Rimski progono kršćana*, (pristupljeno: 22. 05. 2021.)

a u Africi Ciprijan. Valerijanovim zarobljavanjem progona nestaju, a Galien donosi edikt o toleranciji koji je osigurao mirnu koegzistenciju kršćanskih zajednica i civilnih vlasti kroz dulje razdoblje.¹¹

Nakon Valerijana na stolicu rimskoga carstva zasjeo je Dioklecijan (od 284. do 305. godine). Od 303. do 304. izdana su četiri edikta. „Prvi edikt (23. veljače 303.) naređivao je rušenje svih crkava, spaljivanje svetih knjiga, oduzimanje službi, časti i privilegija u cijelom Carstvu. Uhićenje svećenika i prisila da žrtvuju poganskim bogovima su naređivali drugi i treći edikt, a četvrti edikt je naredio svim kršćanima da žrtvuju.“¹² Premda je cilj Dioklecijanova progona bio je konačan poraz i istrebljenje kršćanstva, 306. godine carsko je prijestolje zauzeo Konstantin, sin Konstancija I. Klora i Helene, poznate kao Jelena Križarica.¹³ Njezina poučenost u vjeri i kršćansko opredjeljenje potaknulo je i samoga cara Konstantina da 313. godine kršćanima daruje slobodu vjeroispovijedanja. Tim činom su prestali progona kršćana.¹⁴ Kršćanstvo je postalo religio licita – jedna od dopuštenih religija.

Prema legendi koju je zabilježio Euzebije iz Cezareje, osim utjecaja majke, druga ključna točka Konstantinovog obraćenja bila je vizija prije odlučne bitke, 312. godine. Nad križem na nebu je vidio zapisane riječi „*In hoc signo vinces!*“.¹⁵ Kako je svojoj majci Jeleni otvorio pristup carskoj riznici ona je započela graditi crkve te su katakombe zamijenjene s bogomoljama u kojima se moglo otvoreno slaviti Boga. Osim toga kao carica majka dala se u potragu za Kristovim križem. Prema legendi otkrila je na Kalvariji tri križa. Naredila je da se dovede žena bolesna na smrt i da ju se dotakne sa sva tri pronađena križa. Budući da je žena ozdravila nakon dodira trećeg križa, Helena je upravo taj križ proglasila Kristovim križem.¹⁶

Konačno, ovaj prvi sraz kršćanstva s ateizmom u Rimskom carstvu pokazao je svu dramatičnost koja će manje-više pratiti Crkvu kroz sva stoljeća sve do danas. Rimski progona kršćana zbog optužbe za ateizam nisu bili konstantni, ali su bili iznimno krvavi. No, ni kršćani nisu bili samo pasivni mučenici. U vrijeme progona nastali su neki od prvih i najboljih apologetskih tekstova pisane teologije uopće. Upravo ta prolivena krv i ustrajnost u progonima zapisali su zauvijek Isusovo ime u povijesti.¹⁷

¹¹ Usp. Grgo Grbešić, Progona kršćana napose u Dioklecijanovo doba, *Diacovensia*, 15 (2017.) 1, 21- 43, ovdje 30-31.

¹² Isto, 36-37.

¹³ Usp. M. M., *Putujemo kroz povijest*, (pristupljeno: 18. 05. 2021.); Snježana Majdandžić-Gladić, *Sveta Križarica*, na: <https://www.vjeraidjela.com/sveta-jelena-kriزارica>, (pristupljeno: 22. 05. 2021.).

¹⁴ Usp. Grgo Grbešić, *Progona kršćana napose u Dioklecijanovo doba*, 21.

¹⁵ U ovom ćeš znaku pobijediti!, usp. »*In hoc signo vinces*«, u: *Hrvatska enciklopedija*, (pristupljeno: 05. 03. 2021.).

¹⁶ Usp. Daniel Katanović (prir.), *Sveta Jelena Križarica - ostala je zapamćena po pronalasku Kristova križa u Jeruzalemu*, na: <https://book.hr/18-kolovoza>, (pristupljeno: 08. 03. 2021.).

¹⁷ Usp. Hrvoje Šiljak, *Rimski progona kršćana*, (pristupljeno: 22. 05. 2021.).

2. Suvremeni ateizam

Suvremenim ateizmom se smatra novovjeka pojava, budući da nastaje nakon francuske revolucije, a pod njim se, za razliku od ateizma u antičko doba, smatra svako nijekanje Boga i božanskoga. Sam ateizam možemo promatrati kao postkršćanski fenomen. Tek što je Bog radikalno shvaćen kao Bog, nastala je i mogućnost da ga se odbacuje. Uobičajen razlog za to je pitanje ovisnosti slobode čovjeka i svega stvorenoga o Božjoj suverenosti. Stoga se ovaj suvremeni ateizam i dijeli na onaj koji niječe upliv svetoga na slobodu prirode i na slobodu čovjeka. Postoje i oblici ateizma koji nastaju iz ljudskog protesta protiv zla i nevolje koja se događa u svijetu, za što redovito krive Boga kao apsolutističkog ili pak nezainteresiranog gospodara. Tu ubrajamo: snuždeni ateizam i indiferentni ateizam. Snuždeni ateizam karakterizira uplašenost zbog odsutnosti Božje i strah zbog nedostatka smisla i duhovnosti svijeta. Potpuna ravnodušnost i nepostojanje religioznih pitanja i omalovažavanja istih karakterizira indiferentni ateizam.¹⁸

Njemački teolog Walter Kasper naglašava da se svi ateistički sistemi mogu svesti na dva osnovna tipa, koji odgovaraju dvostrukom mogućem shvaćanju autonomije. Prije svega riječ je o autonomiji prirode i svjetskih životnih područja (kultura, znanost, umjetnost, gospodarstvo, politika itd.). Za njihovu je spoznaju i ostvarenje sve manje potrebna »hipoteza Bog«. Ovdje svrstavamo različita usmjerenja ateizma, kao npr. naturalistički, materijalistički, scijentistički, metodički ateizam i agnosticizam. Drugi tip ovog ateističkog sistema usmjeren je prema autonomiji subjekta, čije dostojanstvo i sloboda se protivi prihvaćanju svemogućnosti Božje. Ovdje ubrajamo humanistički ateizam slobode i politički ateizam oslobođenja. S vremenom su se razvile dvije mogućnosti rješenja za određenje suodnosa Boga i svijeta: panteizam i deizam. Kasper pri tom ističe: „Pod riječju panteizam se podrazumijeva jedinstvo bitka i biti Božje s ukupnošću (pan) stvarnosti“.¹⁹ On tvrdi da je deizam bio zbirni pojam za religioznu naravnu istinu neovisnu od svakoga supernaturalizma, za »naravnu religiju«. Pojam Boga u deizmu javlja se od apsolutne transcendencije besposlenog Boga sve do imanentističko-panteističkih predodžbi.²⁰

¹⁸ Usp. Walter Kasper, *Bog Isusa Krista. Tajna trojedinog Boga*, UPT, Đakovo, 2004., 33-39.

¹⁹ Isto, 43.

²⁰ Usp. isto, 43-45.

2.1. Ateizam u ime autonomije prirode

Suvremeni ateizam započinje oštrom raspravom između teologije i novonastalih modernih znanosti. Ateizam u ime autonomije prirode se rasplamsao zbog slučaja Galilei, Darwinove teorije evolucije i Isaaca Newtona.

Za mnoge je od velikog značenja bio slučaj „Galilei“. Ivan Kešina i Antun Radošević o njemu ističu: „Galileo Galilei bio je briljantni talijanski fizičar, matematičar, astronom i filozof, koji je u znanost o prirodi uveo matematičko-eksperimentalnu metodu, jasno određujući njezine karakteristične crte, te se s pravom smatra ocem moderne prirodoslovne znanosti“.²¹ Priča o Galileu duboko je uzdrmala odnos Crkve i znanosti zbog čega ga danas smatraju mučenikom znanosti. Galileo je uvidio da su njegova otkrića u vezi s Kopernikovim heliocentrizmom. Njegove tvrdnje su da je Sunce središte svijeta te je nepokretno, a Zemlja nije nepokretna već se dnevno okreće oko same sebe. Sebi je postavio zadatak da uvede Kopernikov sustav u Italiju i cijeli katolički svijet. Kako bi pridobio što više ljudi za svoja stajališta držao je predavanja na kojima je otvoreno počeo napadati Aristotelovo naučavanje. Kako je Aristotelovo naučavanje stotinama godina bilo usko povezano s vjerom, za Crkvu to postaje problematično. Da bi ga opovrgnuli protivnici žele dokazati da su njegove ideje u suprotnosti sa Svetim Pismom. U sukob tako uspijevaju uvući Crkvu. Proces protiv Galilea na kraju postaje proces protiv kopernikanizma.²² Pri tom Manfred Lütz napominje: „Tankočutan i učen kardinal Robert Belarmin savjetovao mu je neka zastupa kopernikansku sliku svijeta samo kao hipotezu, nikako kao neoborivu istinu“.²³ 1632. godine Galilei objavljuje knjigu *Dijalog o dva najveća sustava svijeta*. Nije prihvatio Papin savjet da smije publicirati svoje stavove tako dugo dok kopernikansko naučavanje tretira kao hipotezu. Papa je nakon što je pročitao knjigu ustvrdio da se Galilei umiješao i u teološku problematiku te je naredbom pape doveden pred sud. Promišljajući o ovom sukobu znanosti i teologije Kešina objašnjava: „Dvije su glavne optužbe iznesene protiv Galilea: Prvo da kopernikanski sustav tretira kao apsolutnu činjenicu, a ne kao hipotezu, što je suprotno Bellarminovoj opomeni i dekretu Indeksa iz 1616. Drugo da je Galilei prešutio opomenu koju mu je uputio kardinal Bellarmin 1616. godine“.²⁴

²¹ Ivan Kešina i Antun Radošević, Galileo Galilei - povijest jednog slučaja, *Crkva u svijetu*, 44 (2009.) 4, 501-521., ovdje 501.

²² Usp. isto, 504-507.

²³ Manfred Lütz, *Bog mala povijest najvećega*, Verbum, Split, 2012., 131.

²⁴ Ivan Kešina i Antun Radošević, *Galileo Galilei*, 511.

Skupina teologa je uspjela nametnuti zabranu Dijaloga i proglašenje Galilea sumnjivim zbog hereze. Odreknucé od istoga je dao 27. lipnja 1663. godine i toga se dana u velikoj dvorani u crkvi na koljenima, s rukom na Evanđelju, javno odrekao Kopernikova sustava kao krivovjerja. Nakon presude mnogi prirodoznanstvenici su morali napuštati katoličke zemlje. Tako je prigušena rasprava između religije i znanosti. Međutim, i danas se slučaj Galilei zloupotrebljava i koristi kao sredstvo napada na Katoličku Crkvu, iako je Ivan Pavao II. javno rekao da je žalostan zbog pogriješke koja je učinjena Galileu od strane Crkve. Da bi se teologija i znanost što više povezali on je tražio od teologa da se redovito informiraju o znanstvenim dostignućima.²⁵

Znanost 19. st. je nerijetko bila bezbožna i Bog je bio taj koji je načelno predstavljao glavni trn u oku znanstvenog svijeta. On je za znanstvenike bio znanstveni mit koji je vrijedilo pobijediti. Najveća zagonetka znanstvenika tog doba je raznovrsnost živog svijeta i njegova nevjerojatna osmišljenost. Na scenu dolazi Charles Darwin, znanstvenik koji u svojoj evolucijskoj teoriji opisuje svijet i njegov razvoj odnosno na znanstveno uvjerljiv način objašnjava kako se do sada živa priroda razvijala i kako će se dalje razvijati. U svoje znanstvene spoznaje uključuje i čovjeka čime se na kušnju stavlja i biblijska povijest stvaranja. Nastaje otvoreni sukob antireligiozne znanosti i religije, iako do toga nije trebalo doći, jer Biblija ne opisuje svijet nego ga tumači. Vrhunac sukoba znanosti i religije nastaje 1859. godine Darwinovom objavom djela *Postanak vrsta prirodnim odabirom*. U tom djelu se navodi kako čovjek potječe od majmuna, što je protivno biblijskom tumačenju postanka čovjeka.²⁶ Manfred Lütz ističe „Primarno su, međutim protestantski kršćani, odani Bibliji, sa svojim načelom *Sola Scriptura* (samo Pismo), osobito bespomoćno bili prepušteni isključivo biblijskom tekstu pa su stoga i započeli snažnu kampanju protiv Darwina i njegova naučavanja, kampanju koja se održala do dana današnjega“.²⁷

S druge strane, katolička Crkva nikada nije službeno osudila teoriju evolucije i ona za kršćane predstavlja znanstveni napredak. Teorija evolucije nema ništa s pitanjem postoji li Bog ili ne postoji. Manfred Lütz tvrdi da se teorijom evolucije ne može odgovoriti ni na pitanje zašto postoji red u svijetu, umjesto termodinamičke vjerojatnosti-kaosa. Po pravilima teorija evolucije može opisivati ono što se do sada dogodilo i ono što je dostupno našoj spoznaji.

²⁵ Usp. isto, 512, 517.

²⁶ Usp. Manfred Lütz, *Bog mala povijest najvećega*, 136-140.

²⁷ Isto, 140.

Za kršćane malo šireg pogleda teorija evolucije predstavlja prijelaz od Boga koji je samo Stvoritelj do svemogućega i savršenog Boga Stvoritelja, koji osim što je svijet stvorio taj svijet održava i čuva da se ne bi pretvorio u kaos i ništavilo.²⁸

Opasnost da se zakoni prirodne znanosti smatraju neoborivim zakonima, čime se sukob vjere i znanosti još više zaoštrio dogodio se s učenjem Isaca Newtona.²⁹ Osnivač moderne eksperimentalne fizike u svom djelu *Optika* spominje reformaciju prirode. On smatra da je fizička priroda savršen sistem stvoren od strane svemoćnog i savršenog tvorca- Boga. Bog Stvoritelj je savršen, ali je svijet koji je on stvorio je nesavršen što se očituje u sklonosti propadanju. Unatoč tendenciji propadanja svijet i dalje postoji i u milosti je Tvorca. Goran Rujević tvrdi da se kroz pojam »reformacije prirode« kao i kroz specifično razumijevanje božanske i ljudske spoznaje svijeta i reda u svijetu, Newtonov Bog konstatira spram istaknutih teoloških tumačenja njegova vremena. Newtonov Bog nije deističko nezainteresirano božanstvo nego je čudotvorac. Bog je sudionik u svemiru i onaj koji je započeo kretanje u spoznajnom i funkcionalnom pogledu. On odmjereno uviđa potrebnu mjeru intervencije za održavanje svemira. Promjena je aktivna, odmjerena i isplanirana, ističe izvorne i početne vrline, nužna je i neizbježna.³⁰

Moderne znanosti i znanstvenici traže da govor o Bogu bude ozbiljan i potvrđen na prirodoznanstvenom polju. Međutim ne smije se zaboraviti da prirodoznanstvenik može donositi samo prirodoznanstvene sudove pa stoga ne može govoriti o vjeri u Boga kao što i teolog ne može opovrgnuti prirodoznanstvene sudove. Walter Kasper tvrdi da Bog po definiciji nije svjetska veličina pored drugih svjetskih veličina; Bog, prema tome, nije neka hipoteza, koju bi se empirijski pouzdano moglo provjeriti. On kaže da tko takve izreke, koje se empirijski ne mogu ni potvrditi ni opovrći, stavlja na stranu kao besmislene da taj sa svoje strane precjenjuje doseg izreke koje se mogu empirijski potvrditi ili bar opovrći. Prirodoznanstvene i teološke izreke imaju različite razine, ali se mogu dopunjavati i imati dosta toga zajedničkog. Bog i svijet nisu u odnosu konkurencije. Tako ako nešto pripišemo Bogu ne mora se otpisati svijetu i obratno.³¹

²⁸ Usp. isto, 139-141.

²⁹ Usp. Walter Kasper, *Bog Isusa Krista*, 42.

³⁰ Usp. Goran Rujević, Newton i božanske reformacije prirode, *Filozofska istraživanja*, 39 (2019.) 2, 461- 472, ovdje 461-462, 472.

³¹ Usp. Walter Kasper, *Bog Isusa Krista*, 48.

2.2. Ateizam u ime autonomije čovjeka

Kada govorimo o ateizmu u ime autonomije čovjeka riječ je o pokušaju da se nametne razmišljanje kako je Bog taj koji ograničava čovjekovu slobodu. Bog postaje sredstvo slobode, a ne čovjekova sloboda te misao o Bogu postaje dvoznačna. Walter Kasper kaže da je tako zamišljen Bog u opasnosti da postane medijem samoostvarenja čovjekovog i time je funkcionaliziran. Po Kantu Bog je čovjeku potreban zbog njegove prave sreće, a nije važan sam po sebi.³²

U proroke suvremenog ateizma u ime autonomije čovjeka spadaju: Ludwig Feuerbach, Karl Marx i Friedrich Nietzsche. Feuerbacha i Marxa valja predstaviti kao proroke novoga humanističkoga ateizma, dok mu Nietzsche promišlja posljedicu: nihilizam. Dok Feuerbach tumači nastanak religije teorijom projekcije, Marxu se religija pokazuje kao otuđenje čovjeka i opijum naroda. Nietzsche govori o volji za moć, koja je izražena u vjeri, idealima i vrednotama pa naviješta smrt Boga, a izlaz je u nadčovjeku.

2.2.1. Ludwig Feuerbach

Ludwig Feuerbach je njemački filozof koji je poznat po teoriji projekcije pomoću koje tumači nastanak religije. Po njegovom mišljenju čovjek u sebi ne nalazi ispunjenje te svoju želju za beskonačnošću projicira u Boga. Na taj način čovjek se otuđuje od samoga sebe jer da bi Bog postao sve, čovjek mora postati ništa. Sve što čovjek nije, a želio bi biti to projicira u Boga. Stoga ne Bogu znači da čovjeku. Riječ je o negaciji negacije. Čovjek na taj način postaje početak, središte i kraj religije. Na mjesto religije i Crkve dolazi politika, a na mjesto molitve rad. Time religija budućnosti postaje politika. Walter Kasper tvrdi da o teoriji projekcije valja najprije sasvim općenito utvrditi, da projekcija pripada svakom ljudskom iskustvu i spoznaji, te se stoga nju ne može poricati u religioznome iskustvu i spoznaji. Pomoću teorije o projekciji mogu se istina, do nekog stupnja objasniti subjektivne predodžbe o Bogu, ali se time ništa ne može izreći o samoj stvarnosti Božjoj.³³ Tako Feuerbachova kritika ostavlja pitanje o Bogu otvorenim. Henri de Lubac tvrdi da je za njega Bog ukupnost atributa koji tvore čovjekovu

³² Usp. isto, 49-50.

³³ Usp. isto, 53-55.

veličinu, to je kršćanski Bog do savršenstva. Feuerbach odbacuje naslov ateista, jer bi za njega ateist bio idoloopoklonik odnosno krivovjernik.

Henri de Lubac ističe da pravi ateist nije onaj koji niječe Boga, božanski subjekt, to je onaj kojemu nisu ništa božanski atributi, primjerice ljubav, mudrost i pravednost.³⁴ Stoga se njegovo se djelo ne smije jednostavno svoditi na kritiku religije, a kritika religije se ne smije zataškati niti zaobići njezin oštar ateizam.³⁵

Hans Küng kaže da je Feuerbach svoj ateizam utemeljio fenomenološki polazeći od svijesti i povijesno-filozofski. Navijestio je da živimo u razdoblju propasti kršćanstva i da je doba kršćanstva nepovratno prošlo. Svoj ateizam je zasnovao i psihološki: pojam Boga je psihološki proizvod čovjeka. Pod psihološkim kutom gledanja ateizam ostaje čista postavka. Kritika religije i njegov ateizam počiva na logički krivom zaključku jer ljudske odrednice treba samo objašnjavati i komentirati, ne treba ih dokazivati. On nije nikakav ateistički vjernik u Boga, kontra-teološki-politički teolog i anonimni kršćanin. Kod Feuerbacha je prisutan posve reflektiran, bezuvjetno odlučan, otvoreno priznat i do kraja praktični ateizam. Feuerbachova kritika religije nije nikakav prolazni stadij koji bi jednom za svagda bio za nama, nego naprotiv sjena koja neprestance prati teologiju. U tom smislu je Feuerbach usprkos svim svojim neuspjesima postao otac modernoga ateizma.³⁶

2.2.2. Karl Marx

Karl Marx je njemački filozof kojeg je zanimalo koju ulogu religija ima u društvenom procesu. Po Marxu čovjek stvara religiju, a ne religija čovjeka. Ona je zapravo svijest i osjećaj čovjeka koji se još nije našao ili se izgubio.³⁷ Po njegovom mišljenju religiji se okreću ljudi opterećeni nesrećom. Marx konstatira da religija odvraća čovjeka od ovog svijeta i njegovog mijenjanja te upućuje u onostranost i tješi. Ona na čovjeka djeluje umirujuće i omamljujuće stvarajući iluziju sreće zbog čega je on naziva opijumom naroda.³⁸ On u religiji vidi protest i uzdah pritješnjene prirode. Za njega je čovjek najveće biće za čovjeka.³⁹

³⁴ Usp. Henri de Lubac, *Drama ateističkog humanizma*, Ex libris, Rijeka i Sarajevo, 2009., 46-48.

³⁵ Usp. Hans Küng, *Postoji li Bog? Odgovor na pitanje o Bogu u Novome vijeku*, EX LIBRIS, Rijeka, 2006., 318-319.

³⁶ Usp. Hans Küng, *Postoji li Bog?*, 320-336.

³⁷ Usp. Henri de Lubac, *Drama ateističkog humanizma*, 54.

³⁸ Usp. Hans Küng, *Postoji li Bog?*, 355.

³⁹ Usp. Walter Kasper, *Bog Isusa Krista*, 63, 66.

Razumio je da se religijsko otuđenje ne može istjerati, poništiti, ako čovjek ne doživi bolji život i bez religije. Stoga Marx poziva na novu praksu: „Religijsko otuđenje se ukida samo ako na temelju novog načina proizvodnje odnosi među ljudima opet postanu jasni i racionalni:

Religiozni odraz zbiljskog svijeta uopće može iščeznuti samo kad odnosi praktičnog svakodnevnog života ljudi danomice predstavljaju prozirne odnose jednih prema drugima i prema prirodi.“⁴⁰ Razumljivo mu je da je religija istodobno proizvod i otuđenje čovjeka. Po njegovom mišljenju ateizam ne treba obrazlagati ili ozbiljno raspravljati. Njegov ateizam prethodi njegovu socijalizmu i komunizmu. Hans Küng tvrdi da se Marxov ateizam, koji se učvrstio još prije svekolike ekonomske kritike, također pokazuje kao čista hipoteza, kao nedokazan postulat, kao dogmatičan zahtjev. Marx nikada nije definirao svoj pojam religije što je točno ako pod religijom mislimo na religiozne predodžbe i oblike života.⁴¹ Njegova kritika religije je istinita u dijelu ako religiju shvatimo kao kukavičluk, a ne kao snagu za bolji život.

2.2.3. Friedrich Nietzsche

Nietzscheova odbojnost prema kršćanstvu i prema svakoj vjeri u Boga očitovala se u njegovom djelu *Ecce homo*. Ateizam je za njega nešto instinktivno, odnosno nije ishod nečega.⁴² Za njega je kršćanski Bog najopakiji od svih. Bog je stoga najduža laž i protupojam životu. Shodno tome njemu je stalo do smrti kršćanskoga Boga, jer je to najviši izraz metafizike. Bog je za njega umro da bi čovjek počeo živjeti. Vjera u Boga predstavlja uzrok nihilizma.⁴³ Nietzsche napada povjerenje, naivnost, prostodušnost, strpljivost, prisno je prožet proročkim poslanjem i naviješta skori povratak idealu. Vjera u Boga se tako prozire kao zabluda, a religija raskrinkava kao izmišljotina. Nihilistička tendencija postaje vjera koja nema nikakve istine te se time ruše i najviše vrijednosti.⁴⁴ Ateizam se, dakle, pokazuje samorazumljiv. Konačno, i upitnost same zbilje omogućuje nihilizam, koji je uvijek ateističan, premda nije svaki ateizam nihilističan.⁴⁵

Iz svega navedenoga postaje očito da su se Feuerbach, Marx i Nietzsche uz svoj znanstveni rad bavili i vjerom i religijom. Zanimali su se za djelovanje religije na život čovjeka

⁴⁰ Hans Küng, *Postoji li Bog?*, 377.

⁴¹ Usp. isto, 351, 376-378.

⁴² Usp. Henri de Lubac, *Drama ateističkog humanizma*, 59.

⁴³ Usp. Walter Kasper, *Bog Isusa Krista*, 72, 74.

⁴⁴ Usp. Walter Kasper, *Bog Isusa Krista*, 74.

⁴⁵ Usp. Hans Küng, *Postoji li Bog?*, 611, 636.

i ljudskoga društva. Za Feuerbacha je religija samo prolazno stanje u razvoju ljudske svijesti, te Boga i religiju treba nadvladati da bi čovjek dobio vjeru u samoga sebe. Marx religiju doživljava kao poniženje čovjeka jer ona izvana kontrolira ljudsku sudbinu. Za Nietzschea Bog mora umrijeti da bi čovjek mogao živjeti.

Njihova razmišljanja imaju zajedničku nit: religija ne pomaže čovjeku, čini ga slabijim tako da čovjek ne vjeruje u samog sebe, vlastitu moć i budućnost. Vjera i religija tako po njihovom mišljenju postaju ograničavajući faktori u ljudskom životu, a ne čovjekova snaga s kojom bi unaprijedio sebe i društvo u kojem živi.

3. Novi ateizam i suvremeno bezboštvo

Ateizam se već odavno nametnuo kao masovna društvena i kulturna pojava europskih društava. U novije vrijeme suočeni smo s novim ateizmom i postavlja se pitanje jesu li postavke suvremenog ateizma zamijenjene nekim posve novim ateizmom ili su po srijedi njegove povijesne preobrazbe. S jedne strane novi val ateizma nailazi na neskriveno odobravanje i dobrodošlicu, a s druge strane nailazi na žestoko, opravdano osporavanje i protivljenje mnogih pojedinaca i društvenih zajednica.

3.1. Pojam i proroci novog ateizma

Sintagma »novi ateizam« prvi put se pojavljuje 2006. godine u američkom časopisu *Wired* specijaliziranog za proučavanje utjecaja tehnike na suvremeno društvo.⁴⁶ Nikolina Lončar definira novi ateizam kao filozofsko-socijalni pokret koji je nastao početkom XXI. st. na temeljima ideja, stavova i analiza društva svjetski poznatih intelektualaca, znanstvenika, filozofa i pisaca, svih redom naravno ateista.⁴⁷ Predstavnici novog ateizma u svijetu su: Sam Harris, Richard Dawkins, Daniel C. Dennett i Christopher Hitchens.

Može se reći da se duh novog ateizma počeo širiti 2004. godine objavom knjige *Kraj vjere: religija, terorizam i budućnost razuma*, američkoga filozofa i neuro-znanstvenika Sama Harris. Povod za nastanak knjige je napad na SAD. Napad je bio teroristički čin rušenja dvaju nebodera u New Yorku, 11. rujna 2001. godine. Krivce za napad Harris ne traži u religiji nego optužuje religiju općenito. U svojoj knjizi zastupa stav da je svaka vjera, osobito monoteistička vjera najopasniji element modernog života. Harris je objavio još i knjigu *Pismo kršćanskoj naciji*. Knjiga je napisana u obliku pisma koje upućuje svim članovima američkoga društva i želi im ukazati na štetnost kršćanstva za život ljudi i cjelokupne ljudske zajednice.

U svom pismu Harris stavlja određene ograde, a glavna ograda je prema kršćanima. Htio je istaknuti da se on u svom djelu neće baviti istinitim svjedocima kršćanstva, nego isključivo karikaturama kršćanstva. Iz sadržaja je vidljivo da ono što on prikazuje u knjizi nije prava slika

⁴⁶ Usp. Tonči Matulić, Pojava i značenje novog ateizma. Je li posrijedi stvarna provokacija vjeri i teologiji?, *Crkva u svijetu*, 45 (2010.) 4, 438- 466, ovdje 439-440.

⁴⁷ Usp. Nikolina Lončar, „Novi ateizam“, 31.

američkoga kršćanstva nego je više obračun protiv američkih fundamentalista i njihove ideološke zloupotrebe kršćanske vjere.⁴⁸

Među najpoznatije nove ateiste valja ubrojiti britanskoga zoologa Richarda Dawkinsa koji je objavio knjigu *Iluzija o Bogu*. U njoj ukazuje na iracionalnost vjerovanja u Boga te dokazuje svoj prezir prema religioznim ljudima. Vjerovanje u Boga po njegovom mišljenju nanosi veliku štetu čovjeku i ljudskom društvu te on želi teoriju evolucije što bolje objasniti što većem broju ljudi da bi shvatili u kakvoj su zabludi. Na tom putu objašnjenja stoji mu religija.⁴⁹ Dawkins otkriva ne samo svoje kronično nepoznavanje ideje Boga kao filozofskog problema već otkriva svoju neizlječivu predrasudu o Bogu koji je za njega izmišljena utvara.⁵⁰ Nikolina Lončar ističe: „Temeljni mu je stav da svaka vjera posustaje pred zdravim razumom i otvorenim umom jer je neutemeljena zabluda - iluzija“.⁵¹ Dawkins drži da je za čovjeka jedino važeće ljudsko znanje ono prirodnoznanstveno.

U nove ateiste valja ubrojiti i američkoga evolucionističkog filozofa Daniela Dennetta. 2006. godine Dennett objavljuje knjigu *Kraj čarolije: Religija kao prirodni fenomen*. Pojam »čarolija« je oznaka za religiju koja je zaštićena od kritičkog i znanstvenog istraživanja. Njegovo mišljenje da se religiju treba prirodnoznanstveno istražiti kao proizvod evolucije.⁵² Ako se religija stavi pod mikroskop kao i druge prirodne pojave onda ona gubi svaku čar i postaje prirodna pojava.⁵³ Dennett smatra da je potreban širi i otvoreniji pristup religijama. Nikolina Lončar ističe: „Ona je čisti (nus) proizvod biološke evolucije čovjeka ili preciznije, (...) posljedica složene evolucije ljudskog mozga u kojemu se nalaze svi nužni i dostatni razlozi za pojavu religije“.⁵⁴ U svom znanstvenom radu Dennett se bavi različitošću religija, korijenima religije i njezine evolucije do pojave institucionalizirane religije. Po njegovom mišljenju dok god čovjek živi postojat će glad za potragom, ciljem i smislom života i tu ćemo se uvijek suočiti s toksičnom religijom. Dennett misli da u postupku utaživanja gladi ključnu ulogu treba zauzeti znanost, a ne religija. Nasuprot tome treba se zalagati za to da se tabu koji je neopravdan sruši i da religiji kao prirodnom fenomenu pristupimo znanstvenim alatima i metodama.⁵⁵

⁴⁸ Usp. Tonči Matulić, *Pojava i značenje novog ateizma*, 440-443.

⁴⁹ Usp. Nikolina Lončar, „*Novi ateizam*“, 39.

⁵⁰ Usp. Tonči Matulić, *Pojava i značenje novog ateizma*, 444.

⁵¹ Nikolina Lončar, „*Novi ateizam*“, 39.

⁵² Usp. Tonči Matulić, *Pojava i značenje novog ateizma*, 446-447.

⁵³ Usp. Bruno Petrušić, *Religija u darvinističkoj paradigmi: Daniel Dennett o religiji, Crkva u svijetu*, 51 (2016.) 4, 578-595, ovdje 585-586.

⁵⁴ Usp. Nikolina Lončar, „*Novi ateizam*“, 40.

⁵⁵ Usp. Bruno Petrušić, *Religija u darvinističkoj paradigmi*, 593-594.

Među pobornicima novog ateizma svakako je i američki publicist Christophera Hitchensa i njegova knjiga prevedena na hrvatski jezik *Bog nije velik. Kako religija zatruje sve što dotakne*. Za razliku od Dawkinsa on ne pobija teološke argumente već iznosi svoje stavove. Njemu je drago da ne postoje dokazi da je vjerovanje u Boga ispravno jer takvo vjerovanje uništava osobnu slobodu čovjeka. Hitchens misli da je religija zatrovala sve dijelove društva i zbog nje su se u povijesti vodili ratovi. Religiju smatra odgovornom za zlo u svijetu jer i dobre ljude navodi na terorizam, mučenje, ubijanje i zlostavljanje. Stoga religiju treba odbaciti jer nas ona navodi na krivi put, ograničava našu slobodu sa svojim nemogućim zadacima i pravilima.⁵⁶ Po njegovom mišljenju treba osuditi vjerske običaje, a čovjekov život bi se trebao unaprijediti znanostima i razumom. Hitchens iznosi tvrdnje da je religija štetna, nasilna, iracionalna, netolerantna, fanatična, da upućuje na rasizam, djeluje kao sekta, ograničava slobodno mišljenje, prezire žene i provodi nasilje nad djecom, te su religijska načela pogrešna.⁵⁷ Religija je prema njemu zapravo »superotrov«.⁵⁸

Uz ovu četvorku treba još dodati i Victora Stengera, američkoga fizičara koji se jasno deklarira kao glasnogovornik novog ateizma. On daje do znanja da prirodna znanost nepovratno dokazuje kako Boga nema. Pokret novog ateizma za njega je zauzimanje za razum i znanost, a religija takvom zauzimanju nanosi samo štetu. Nasuprot tome Tonči Matulić tvrdi da se, ipak, prava istina krije iza povijesne činjenice da je kršćanstvo duhovna domovina moderne znanosti te je odnos razuma i vjere ne samo moguć nego je i nužan radi cjelovite spoznaje istine.⁵⁹

Predstavnike novog ateizma nalazimo i na europskom tlu. Francuz Michael Onfray se smatra samoprozvanim ateističkim filozofom. Zastupa tezu da je religija neodrživa, a kršćanstvo poistovjećuje s počinjenim grijesima u prošlosti. Na taj način bit kršćanstva treba tražiti u zlu nipošto u dobru. Među suvremenim talijanskim autorima spominjemo Paola Floresa d'Arcaisa, jednog od najradikalnijih kritičara prisutnosti Katoličke Crkve u Italiji, Piergiorgia Odifreddia, gorljivog zagovornika ateizma, Telma Pievanija, radikalnog kritičara Katoličke Crkve i Eugenija Lecalanda čija knjiga *Etika bez Boga* kritizira utjecaj Katoličke crkve na talijansko društvo.⁶⁰

⁵⁶ Usp. Tonči Matulić, *Pojava i značenje novog ateizma*, 447.

⁵⁷ Usp. Nikolina Lončar, „*Novi ateizam*“, 40-41.

⁵⁸ Usp. Tonči Matulić, *Pojava i značenje novog ateizma*, 447.

⁵⁹ Usp. isto, 448.

⁶⁰ Usp. isto, 449-451.

3.2. Postavke novog ateizma

Promatrajući zajedničke crte istaknutih autora Tonči Matulić tvrdi da se novi ateizam pretvorio u svjetovnu religiju objavivši rat tradicionalnim religijama. U tom smislu se dogmatika novog ateizma može sažeti u nekoliko glavnih teza ili ateističkih članaka vjerovanja kako slijedi:

„1. Priroda je sve. Izvan prirode nema ničega. Sve što postoji, postoji u prirodi kao priroda. Dakle, nema Boga. Nema duše. Nema života poslije smrti. Prvi članak novoateističkog vjerovanja može glasiti: Vjerujem u jednu evolvirajuću, slijepu i hladnu prirodu.

2. Priroda je samorganizirajuća pojava koju nije stvorio nikakav Bog, nego je plod slučajnih mutacija i prirodnih zakona. Sve što postoji, postoji zahvaljujući zakonitostima evolucije. Drugi članak novoateističkog vjerovanja može glasiti: Vjerujem u materijalističku varijantu neodarvinističkog evolucionizma.

3. Svemir nema ni uporišta ni svrhe, premda ljudi mogu živjeti svrhovitim životima. Nema objektivnog smisla. Nema objektivne svrhe. Nema objektivne vrijednosti. Sve je stvar slučaja, spleta okolnosti, a kad su ljudi u pitanju, i stvar dogovora. Treći članak novoateističkog vjerovanja može glasiti: Vjerujem u besmisleni svemir u kojemu se slučajno pojavio čovjek kojemu se smisao života nameće kao priviđenje, iluzija.

4. Budući da Bog ne postoji, svako objašnjenje svijeta i uzroka je čisto prirodno i zbog toga se može ispravno shvatiti jedino pomoću prirodne znanosti. Četvrti članak novoateističkog vjerovanja može glasiti: Vjerujem u jednu sveznajuću prirodnu znanost, u jednu jedinu prirodnoznanstvenu spoznaju ili u scijentizam.

5. Sve posebnosti živih bića, uključujući ljudsku duhovnu dušu, inteligenciju, slobodu, ponašanje i vjerovanje, mogu se konačno i uvjerljivo objasniti isključivo pomoću prirodnih procesa i zakonitosti. Sve što postoji je materija, samo što materija poprima različite oblike organizacije i u tim organizacijskim oblicima manifestira različite funkcije. Peti članak novoateističkog vjerovanja može glasiti: Vjerujem u materiju kao jedinu zbilju i jedini temelj cjelokupne zbilje te priznajem redukcionistički materijalizam kao jedini zakoniti izvor spoznaje.

6. Nadalje, vjera u Boga je ljudska izmišljotina te treba znanstvenom metodom dokazati da je ona posve iracionalna, djetinjasta i utoliko čovjeka nedostojna pojava. Šesti članak novoateističkog vjerovanja može glasiti: Vjerujem u moć razuma da može likvidirati vjeru u Boga.

7. Vjera u Boga, ali i religija općenito, izvor je svih zala u svijetu te je stoga treba na etičkim osnovama odbaciti kao nemoralnu pojavu. Sedmi članak novoateističkog vjerovanja može glasiti: Vjerujem da je religija temelj i izvor svega zla općenito i svakog zla posebno.

8. Čovjek je moralno biće zahvaljujući adaptivnim sposobnostima ljudske vrste prema zakonitostima slučajnih mutacija i prirodne selekcije u borbi za opstanak. Prema tome, ljudska moralnost ne treba Boga, nego treba samo dobro razumijevanje evolucijskih, neurobioloških i sociokulturnih čimbenika koji su stvorili uvjete za moralno ponašanje. Posljedično, osmi članak novoateističkog vjerovanja može glasiti: Vjerujem da se ljudi bolje ponašaju bez vjere u Boga, budući da ih vjera u Boga nagovara da čine zlo i da kao sljedbenici svojih religijskih vjerovanja uzrokuju neviđene patnje nevinim ljudima.⁶¹

Pomoću ovih osam članaka novoateističkog vjerovanja, novi ateisti objašnjavaju svoje ateističko viđenje svijeta, života i Boga. Svoj ateizam i obranu svojih ateističkih viđenja oni ne temelje na uvjerljivim dokumentima. Za obranu svojih stavova koriste otvorene napade, kritike i mržnju prema religiji. Sav njihov rad se svodi na ignoriranje osnovnih kršćanskih istina, opovrgavanje Božjeg postojanja bez imalo intelektualnog poštenja i pokazivanja interesa za upoznavanje teoloških argumenata.

Svi predstavnici novog ateizma generalno ne poznaju dinamiku vjerskog iskustva i zanemaruju teološke argumente pomoću kojih kršćanstvo obrazlaže nadu koja svjedoči. Knjige novih ateista su pune zadirkivanja, omalovažavanja, one pljuju sve što ima veze s religijom i vjerom u Boga. Za njih ranjeno ljudsko srce nije sjedište religiozne vjere nego je to zatucani i neprosvijećeni ljudski um. Vjera u Boga je zapravo odraz nesavršenosti čovjeka, njegove ograničenosti i nezrelosti. Njihovo je mišljenje da je došlo vrijeme za obračun za vjerskom tolerancijom u društvu.⁶² Ipak, Nikolina Lončar tvrdi da je novi ateizam predvođen intelektualcima, znanstvenicima, filozofima i piscima te kao takav on ne daje već gotov sadržaj koji se slijepo mora slijediti i u kojeg se mora vjerovati, nego naglašava važnost vlastitog slobodnog razmišljanja, kritičkih osvrta i propitkivanja.⁶³ Anglikanski teolog Alister E.

⁶¹ Tonči Matulić, *Pojava i značenje novog ateizma*, 456-457.

⁶² Usp. isto, 457-462.

⁶³ Usp. Nikolina Lončar, „*Novi ateizam*“, 33.

McGrath u svojoj knjizi *Suton ateizma - Uspon i pad nevjere u modernom svijetu* iznosi viđenje polaganog iščezavanja ateizma koje je prepoznao u ponovnom buđenju kršćanstva i karizmatiskog gibanja u Katoličkoj crkvi. Rastuća potražnja za religioznim i duhovnim iskustvima među ljudima zapadnog svijeta navodi ga na razmišljanje da dolazi do sutona ateizma i povratka religije u postmodernom društvu.⁶⁴ Ipak, očito je da ateizam nije potpuno iščeznuo te da poprima nove oblike bezboštva.

3.3. Suvremeno bogoubojstvo

Djela gore navedenih proroka novog ateizma općenito se prezentiraju kao bestseleri našeg vremena. Stoga nas zanima kako i koliko su njihove postavke utjecale na razvoj praktičnog suvremenog bezboštva, osobito na hrvatskom području. Općenito govoreći, nakon bezbožnog komunističkog vremena progona, demokratskim promjenama nastupilo je na području srednje i istočne Europe vrijeme slobode vjeroispovijesti. Bilo je to vrijeme svojevrsnog zatišja vjekovnog sukoba kršćanstva i ateizma. No početkom trećega tisućljeća i prodorom ideja novog ateizma u Europi i Hrvatskoj se događaju promjene u kojima se Crkva, njezine institucije i predstavnici ponovno smatraju gotovo dežurnim krivcima za sve probleme u društvu, a religija se smatra fosilom nekog zaostalog vremena. Takvoj atmosferi svakako su kumovali i skandali unutar Crkvenih redova.

Na problem takvog nadolazećeg shvaćanja i na hrvatskom području upozorava Zoran Vukman u svojoj knjizi *Propast svijeta ili novo doba poganstva*. On govori o propovjednicima prolaznosti. To su ljudi koji vjeru traže po izvanjskim efektima, po atraktivnosti, neizvjesnosti i uzbuđljivosti susreta s istočnjačkim iluminatima, i ne slute koliko duhovna uzbuđenja kriju životi i djela kršćanskih svetaca i velikih heroja vjere. Propovjednici ovoga svijeta neće ništa drugo obećavati nego raj na zemlji. Oni su najveći i najlukaviji utopisti. Obećavali su ono što se nije ispunilo i što nisu mogli ispuniti. On upozorava da je na djelu deteizacija. Riječ je o opasnom procesu, jer se čovjeka pokušava razuvjeriti u teističku bit svijeta na način da mu se pruža niz duhovnih alternativa koje sugeriraju zamjenjivost kršćanskog Boga. Deteizacija je proces potkupljivanja čovjeka i sugeriranja da je sakralna svijest anakrona i nazadna u odnosu na progresističku, antropocentričnu svijest. Deteizirani čovjek Boga ne negira, nego nije zainteresiran za Boga i njegova je svijest ispražnjena za svaki sakralni sadržaj.⁶⁵

⁶⁴ Usp. Tonči Matulić, *Pojava i značenje novog ateizma*, 452-453.

⁶⁵ Usp. Zoran Vukman, *Propast svijeta ili novo doba poganstva*, Verbum, Split, 2016., 114-118.

S tim u vezi je i sloboda u grijehu. Vukman upozorava na svijest po kojoj nemamo pravo suditi drugima zašto griješe, jer i mi griješimo. Nevjernik od Boga traži čudo, ali istovremeno ne shvaća zašto se Bog ne dira u ljudsku povijest. A kad bi se Bog dirao u ljudsku povijest onda bi čovjeku oduzeo slobodu. Katoličku Crkvu se procesom deteizacije pokušava izolirati u vremenu i prostoru. Isusova nazočnost u Crkvi i njegova otajstvena sakramentalna veza s Mističnim Tijelom nastoji se depersonalizirati i u duhu gnoze i new agea proglasiti samo jednim od imena za neosobnu snagu, pozitivnu energiju čiji smo mi mediji i koju raznim tehnikama možemo aktivirati u svojim podsvijestima. Bog bi pri tom bio samo energija u nama, a narav te energije određujemo mi sami stupnjevima svjesnosti.⁶⁶ U tom smislu Vukman upozorava na propast koja prijete, budući da mladi čovjek novu nekonvencionalnost pronalazi u prihvaćanju nemoralna, gubi moć razlučivanja i postaje otupljen na svaku etičku kategoriju.⁶⁷ Nasuprot tome Europi i Hrvatskoj treba istinska kršćanska ljubav, treba joj Krist umjesto farizejskih dogmi o toleranciji i ljudskim pravima.⁶⁸

U knjizi *Bogoubojstvo Zapada* Vukman nadalje upozorava da je fenomen bogoubojstva započeo u Francuskoj revoluciji i da je u 19. stoljeću kroz nihilizam i ateizam već postao mentalno stanje, koje je Nietzsche opisao i vidio kao smrt Boga.⁶⁹ Vukman naglašava da pojam bogoubojstva ili smrti Boga upotrebljuje bez navodnika. Naime, pojmu i ideji Boga ne može biti proricana nikakva stvarna smrt. Iz ateističkog kuta gledanja za ateiste nema Onoga tko bi uopće za njih umro. Iz teističkog kuta Bog nije Bog ako može umrijeti. Pojam bogoubojstva treba razumjeti kao fenomen i iskustvo povijesnog i metafizičkog odbacivanja Boga u svakodnevnicu modernoga čovjeka sa svim posljedicama takvog čina, i predstavlja drugo ime za jedan filozofski, društveni i duhovni proces pokušaja odstranjenja religijskog i sakralnog iz svijesti ljudi.⁷⁰ Posljedice bogoubojstva su duhovno, društveno, normativno, politički, egzistencijalno, sigurnosno i psihosocijalno već vidljive. Broj vjernika u crkvama opada, a ljudi se sve više odriču vlastite kršćanske tradicije. Zoran Vukman napominje da se bogoubojstvo prvi put dogodilo na Kalvariji, na križu, ali se tada radilo o stvarnom ubojstvu Sina, dok se u suvremenom kontekstu bogoubojstva govori i o smrti Boga Oca, o ubijanju ideje Boga u ljudskoj duši.⁷¹

Suvremeni proces bogoubojstva u ljudskoj duši može se pratiti u knjizi koja se pojavila koncem 2019. godine pod naslovom *Summa atheologiae: Nekoliko heretičkih rasprava o nemogućnosti*

⁶⁶ Usp. isto, 120-124.

⁶⁷ Usp. isto, 133.

⁶⁸ Usp. isto, 153.

⁶⁹ Davor Dijanović, Razgovor sa Zoranom Vukmanom, *Obnova*, 12 (2019.) 1, 81-90., ovdje 84.

⁷⁰ Usp. Zoran Vukman, *Bogoubojstvo Zapada*, Vlastita naklada, Trogir, 2016., 12.

⁷¹ Usp. isto, 72.

Svemogućega autora Borisa Dežulovića. To je zapravo zbirka kolumni u kojima autor gotovo antologijski nabraja sve grijehe Crkve u Hrvata posljednjih desetljeća, koji su doveli do bogoubojstva.⁷²

U uvodnom eseju Dežulović na pitanje ima li Boga kategorički odgovara: „Nema!”⁷³, a u ostalih dvanaest dijelova isto obrazlaže dvoumicama i nedoumicama o teologiji, Bogu, Kristu, Djevici Mariji, nečastivom, Crkvi, katoličkoj ekonomiji, seksu i životu, kleru, Hrvatima i pravoslavnoj teologiji. Dežulović u svakom poglavlju želi razotkriti licemjerje, oholost, izopačenosti, nelogičnosti i klerikalizam, a na gotovo 600 stranica donosi apsurdne hrvatskog društva i Crkve. Njegove rasprave su pune karikiranja, otrovnog sarkazma, masnog humora, cinizma i banaliziranja i mogu ostaviti čitatelja na sasvim nebitnim stvarima ili u zabludi. On prezire licemjere i prevarante koji se izdaju kao vjernici.⁷⁴

Premda Dežulović sam za sebe tvrdi da nije ateistički misionar, općenito je smatran bezvjernikom i heretikom. Dežulović sam svjedoči da je zahvaljujući babi Kati i nastojanju supruge, skupio sve sakramente što ih živ čovjek može sakupiti, i sve otada mimo čeka posljednje pomazanje.⁷⁵ Ipak, ukoliko čitatelj uspije zagrebati ispod površnih dojmova, psovki, uvreda, otrovnog sarkazma i besmislenog blaćenja i kritiziranja, može otkriti i niz egzistencijalnih pitanja o vlastitom životu, vjeri i istinskom evanđeoskom svjedočenju na koje je pozvan, umjesto česte osrednjosti i pukog deklarativnog kršćanstva.⁷⁶ U tom smislu, premda Dežulović jedri na postavkama novog ateizma, riječ je zapravo o suvremenom bezboštvu koje je nastalo kao reakcija na mnogobrojne skandale i razilaženja između evanđeoske istine i svjedočanskog života vjernika i crkvenih službenika. Njegovi tekstovi podsjećaju na slična razmišljanja poljskog filozofa Leszeka Kolakowskog koji na duhovit, ironičan i sarkastičan način interpretira biblijske tekstove. Drago Bojić kaže da Bog u tekstovima Borisa Dežulovića nije ni mrzovoljan ni strog, ne prijete i ne kažnjava, a nisu mu ni mrske ni šale koje ponekad zbija s članovima svoje obitelji i drugim nebeskim stanovnicima.⁷⁷ Ipak, kroz gubitak vjerske prakse, općenitu nezainteresiranost za sakramentalni život i javno suprotstavljanje Crkvi kao hijerarhijskoj instituciji postaje bjelodano bogoubojstvo u ljudskoj duši i životu čovjeka, o kojem je govorio Vukman.

⁷² Usp. Emanuel Petrov, Boris Dežulović, *Summa atheologiae*. Nekoliko heretičkih rasprava ili osebnih konstruktivnih kritika!?, *Služba Božja*, 61 (2021.) 1, 129-135., ovdje 129.

⁷³ Boris Dežulović, *Summa atheologiae: Nekoliko heretičkih rasprava o nemogućnosti Svemogućega*, Ex libris, Rijeka, 2019., 27.

⁷⁴ Usp. Emanuel Petrov, Boris Dežulović, *Summa atheologiae*, 134-135.

⁷⁵ Usp. Boris Dežulović, *Summa atheologiae*, 586.

⁷⁶ Usp. Emanuel Petrov, Boris Dežulović, *Summa atheologiae*, 131.

⁷⁷ Usp. Drago Bojić, Pogovor, u: Boris Dežulović, *Summa atheologiae*, 593-594.

4. Odnos Crkve prema ateizmu

Vjera svjedoči o Bogu Stvoritelju i Otkupitelju. Temeljno pitanje odnosa ateizma i vjere nije u tome da se credu „Bog postoji“ suprotstavi tvrdnja „Boga nema“. Teologija bi trebala onda postaviti pitanje „Postoji li Bog?“, a odgovor na to pitanje bi trebao pobijati ateistički stav.⁷⁸ Pravo je pitanje koliko mi zapravo možemo govoriti o Bogu. Stoga su tri moguća načina odnosa Crkve prema ateizmu: apologetski, dijaloški i dijalektički.

4.1. Apologetski odnos Crkve prema ateizmu

Prema svetopisamskim knjigama ateizam u smislu bezboštva je svaki stav koji ne priznaje pravoga Boga. Pravi život i spasenje ima samo onaj koji priznaje i vjeruje u pravoga Boga. Stoga sveti pisci smatraju ateizam oborivim i besmislenim. Ateizam je pod praktičnim vidom posljedica i manifestacija moralnog zakazivanja, a ako proizlazi iz zloće on je odraz izgubljenosti čovjeka.⁷⁹ S pojavom modernog ateizma teologija dolazi u veoma težak položaj. Razvija se apologetika koja ima zadatak da obrani kršćanska vjerovanja i praksu.⁸⁰ Lino Veljak i Mirko Mlakar tvrde da je riječ o drevnoj grani teologije, koja u kršćanstvu započinje još s apostolom Pavlom, a čija se zadaća može definirati nastojanjem obrane i opravdavanja objave i uopće vjerskih istina te, posebice, racionalnog opovrgavanja prigovora i osporavanja opravdanosti vjerovanja.⁸¹ Predstavnicima apologetskog odnosa Crkve prema ateizmu mogu se smatrati već Anselmo Kenterberijski, otac srednjovjekovne skolastike i Toma Akvinski. Anselmo Kenteberijski upozorava da se Boga ne može razumno zamišljati kao nepostojećeg. Toma kaže da je za spasenje nužno ono što mi po naravi možemo saznati o Bogu i ukoliko nadilazi čovjekove naravne sposobnosti. On govori da se svaki odrastao čovjek koji razmišlja o sebi i smislu svog života uz pomoć Božje milosti može bez posebnog čuda prikloniti Bogu.

⁷⁸ Usp. Stjepan Kušar, *Otajstvo Trojedinog Boga*, Zagreb, 1994., 28.

⁷⁹ Usp. isto, 85-86.

⁸⁰ Usp. »Apologetika«, u: Vladimir Anić i Ivo Goldstein, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 2017., 34.

⁸¹ Usp. Lino Veljak i Mirko Mlakar, Predmet filozofije religije, 19-31, ovdje 25, u: Danijel Tolovajčić, Iva Mršić Felbar, Nenad Malović, Alojz Čubelić (ur.), *Filozofija i religija. Suvremene perspektive. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 3. 12. 2016., na Katoličkom Bogoslovnom fakultetu sveučilišta u Zagrebu*, KBF Zagreb i Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018., dostupno na: <https://filoz.ffzg.unizg.hr/wp-content/uploads/2018/11/Veljak-i-Mlakar-Predmet-filozofije-religije.pdf>, (pristupljeno: 05. 05. 2021.).

U drugoj polovici 19. st. i početkom 20. st. se raspravljalo o tadašnjim oblicima ateizma. Walter Kasper kaže da se taj model rasprave može u dvostrukom smislu riječi nazvati apologetski. Pokušalo se, negativno i kritički, odbaciti argumente protivnika kao netočne, i pokušalo se, pozitivno i protukritički, vjeru u Boga pokazati kao skladnu s razumom pa tako dati račun o vjeri. Sam ateizam kao novovjeka pojava je relativno kasno postao učiteljskim predmetom. Tek ga se spominje na I. Vatikanskom saboru u predgovoru „O katoličkoj vjeri“, konstitucije „*Dei Filius*“. I. vatikanski koncil osuđuje ateizam, materijalizam i panteizam kao suprotnost kršćanskoj vjeri, a objašnjava mogućnost naravne spoznaje Boga.⁸²

4.2. Dijaloški odnos Crkve prema ateizmu

Stav Katoličke Crkve prema ateizmu dobio je posve novi profil na II. Vatikanskom saboru, koji je prvi crkveni sabor na kojem ništa nije suđeno.⁸³ Ubrojio je ateizam među najozbiljnije pojave ovoga vremena. Istaknuo je pozitivni doprinos ateizma raspravi o slobodi čovjeka, pravednosti i borbi protiv zla. S druge strane potaknuo je Crkvu na bolje izlaganje nauke i vjerodostojno življenje prema evanđelju. Sabor argumentira iz središta kršćanske vjere. Odbacio je nauk o skrovnosti Božjoj koji bi pomogao da se izrazi za vjeru pozitivna, pročišćavajuća uloga ateizma. Osjeća se nedostatak upozorenja na moralne pretpostavke vjere u Boga.⁸⁴ Vjeru u Boga može se shvatiti samo iz sebe same.

II. vatikanski koncil ne povlači stare procjene ateizma već stavlja naglasak na povijesni način promatranja fenomena i prelazi s esencijalno-apstraktne na egzistencijalno-konkretnu razinu. Riječ je o tumačenju dostojanstva čovjeka i razložnom opisu uzroka ateizma. Egzistencijalni pristup i argumentacija ne rješavaju sami po sebi intelektualne upite ateista na adresu vjere, pa stoga valja jače istaknuti smisao i domet dogmatske nauke o mogućnosti spoznaje Boga naravnim svjetlom razuma.⁸⁵ Posebna oznaka ljudskog dostojanstva je njegova povezanost s Bogom koji ga je stvorio i o njemu stalno brine. Mnogi znanstvenici ne vide intimnu i životnu vezu Boga i čovjeka i u svom životu se odriču Boga živeći kao ateisti i agnostici.

⁸² Usp. Walter Kasper, *Bog Isusa Krista*, 83-87.

⁸³ Usp. Snježana Magdanžić-Gladić, *Drugi vatikanski sabor*, na: <https://www.vjeraidjela.com/drugi-vatikanski-sabor>, (pristupljeno: 22. 05. 2021.).

⁸⁴ Usp. Walter Kasper, *Bog Isusa Krista*, 87-90.

⁸⁵ Usp. Stjepan Kušar, *Otajstvo Trojedinog Boga*, 30-31.

Njihovo mišljenje je osnovano na poimanju da Bog umanjuje ljudsku autonomiju i dostojanstvo. U tom smislu Katekizam Katoličke Crkve ističe: „Često se ateizam temelji na krivom poimanju ljudske autonomije koja ide čak do nijekanja svake ovisnosti o Bogu. U stvari, »priznavanje Boga nipošto se ne protivi ljudskom dostojanstvu, jer je tom dostojanstvu temelj i savršenstvo u samom Bogu«. Crkva zna »da se njezina poruka slaže s najdubljim željama ljudskog srca«.“⁸⁶ Isto tako pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* govoreći o potrebi dijaloga razlaže razumske uzroke ateizma te kaže: „Zato ne malu ulogu za postanak tog ateizma mogu imati vjernici, ukoliko treba reći da oni zanemarivanjem vjerskog odgoja ili nacionalnim i pogrešnim izlaganjem nauke ili također nedostacima svoga religioznog moralnog i socijalnog života, pravo lice Boga i religije prije zakrivaju nego otkrivaju“. ⁸⁷ Iz svega navedenoga slijedi da pastoralno usmjerenje Drugog vatikanskog sabora i ovdje u prvi plan stavlja svakog i konkretnog čovjeka, koji upravo zahvaljujući svojoj usmjerenosti na Stvoritelja baštini i dostojanstvo ljudskog života.

Osobit doprinos dijaloškom stavu spram ateizma dao je Karl Rahner, koji pokušava teologiju opisati kao antropologiju. Rahner nastoji nadvladati Kantov agnosticizam i nadmašiti ga u smislu novog zasnivanja metafizike. Za njega je prijelaz od bića k bitku uvjet mogućnosti ograničene spoznaje. Iskustvo Boga događa se transcendentnom nužnošću u činu poricanja Boga. Iz toga proizlaze 4 mogućnosti: čovjek tumači svoju transcendentnu upućenost kao teizam i svojom slobodnom odlukom ga prihvaća, on prihvaća teizam i po slobodnoj odluci poriče Boga (praktični i teoretski ateizam). Čovjek interpretira svoju transcendentnu upućenost, ali ju interpretira krivim pojmom Boga (neskrivljeni ateizam) i čovjek niječe i svoju transcendentnu upućenost i odbija pravi i krivi pojam Boga ili ne postigne pojam Boga (skriveni ateizam).⁸⁸ Walter Kasper zaključuje: „Ta Rahnerova teorija, u cjelosti na liniji skolastičke tradicije, predstavlja ogroman napredak, jer omogućava da se o pojavi ateizma u njegovim unutarnjim mogućnostima u teologiji uopće razmišlja, umjesto da ga se samo odbaci kao nešto strano, štoviše besmisleno.“⁸⁹ U tom smislu ove Rahnerove postavke predstavljaju protulik ateističke teorije o religiji i dobar temelj za ostvarenje međusobnog dijaloga.⁹⁰

⁸⁶ Hrvatska biskupska konferencija, *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 2016., br. 2126.

Katekizam se pri tom poziva na: GS, br. 19-21.

⁸⁷ GS, br.19.

⁸⁸ Usp. Walter Kasper, *Bog Isusa Krista*, 91-92.

⁸⁹ Isto, 92.

⁹⁰ Usp. isto, 93.

4.3. Dijalektički odnos Crkve prema ateizmu

Prema Hrvatskoj enciklopediji pojam dijalektika (grčki: dialektike) je oblik govorenja i mišljenja u kojem nije sve jednoznačno i jasno određeno ni strogo dokazano, nego sadrži proturječnost.⁹¹ Dijalektički odnos je pokušaj vjeru u Boga misleno osnovati na njoj samoj te s radikalne pozicije ući u sukob s modernim ateizmom. U suprotnosti je s dijaloškim modelom teologije koji traga za zajedničkom bazom odakle bi se vjera u Boga i ateizam međusobno mogli razumjeti i tako stupiti u dijalog. Predstavnici dijalektičkog odnosa Crkve prema ateizmu su: Karl Barth, D. Bonhoeffer, R. Bultmann i J. Moltmann. Tek u 19. st. u liberalnoj teologiji dolazi do pojave dijalektičke teologije s pojavom njenog prvog predstavnika Karla Bartha.

Pitanje koje se postavlja dijalektičkoj teologiji utemeljenoj od Bartha jest, može li čovjek koji je postavljen i slobodan od Boga biti sposoban čuti Božju riječ i razumjeti je. Barth polazi od suprotnosti Boga i svijeta. Božja poruka spasenja nije religiozna poruka, nego poruka o Bogu koji je sasvim drugačiji, o kojem čovjek kao čovjek nikada neće ništa saznati. Za Bartha religija je nevjera, odnosno oholi pokušaj čovjeka da se domogne Boga i da ga oblikuje na svoju sliku i priliku. Pojam religije danas i u budućnosti u našem svijetu otpada pošto je svijet postao nereligiozan. Za Bonhoeffera obnovljena teologija križa je odgovor modernome ateizmu. U njemačkoj teologiji dijalektičko određenje je vidljivo kod radikalnog krila Bultmanove škole gdje H. Braun proširuje Bultmannov program demitologizacije i na novozavjetno pretpostavljeno shvaćanje Boga i egzistencijalno tumačenje Boga. U direktnom nastavljanju K. Bartha, D. Bonhoeffera i djelomično Hegela, nastala je teologija mrtvog Boga. Ako je Bog mrtav, mrtva je i teologija. U djelu J. Moltmanna *Raspeti Bog*, ateizam i teizam dokinuti su na križu. Walter Kasper tvrdi da se Boga ovdje spoznaje počevši od njegove suprotnosti, a bezboštvo je u neku ruku pretpostavka spoznaje Boga. Svi predstavnici dijalektičkog odnosa pokušavaju pronaći poziciju s onu stranu teizma i ateizma, na način da odbacujući teizam prihvate i osnovane zahtjeve ateizma. Postoji zajednička aporija svih obrađenih teoloških pozicija u odnosu na moderni ateizam. Aporija koja pogađa apologetsku i dijalošku poziciju koje se služe naravnom teologijom, te dijalektička pozicija koje negira prethodna određenja u opasnosti je da se pretvori u čistu naravnu teologiju. Ovdje se posrijedi nalazi osnovna aporija današnje teologije.⁹²

⁹¹ Usp. »Dijalektika«, u: *Hrvatska enciklopedija*, (pristupljeno: 08. 05. 2021.).

⁹² Usp. Walter Kasper, *Bog Isusa Krista*, 100-111.

Osnovno je pitanje dijalektike što teologija može ponuditi u svijetu današnjih znanstvenih dostignuća i kako premostiti razlike i nerješive probleme u odnosu na ateizam.

Zaključak

Od kada postoji čovjek postoji i njegovo traženje porijekla, smisla njegova života i bivanja na Zemlji. Oduvijek je čovjeka interesirao svijet, njegova harmonija, povezanost svega u prirodi i prirode i čovjeka. Čovjek je odavno uvidio da nije sve na ovom svijetu objašnjivo i u „njegovim rukama“. Tražeći pravi uzrok ljudska se misao upravljala Bogu. Tako započinje teizam, to jest vjerovanje u Boga. Gledajući kroz povijest uviđamo da početni teizam pomalo dobiva i onu drugu stranu- ateizam. Ateizam se postupno i uporno širio i od početnog samo pasivnog nijekanja Boga i vjere došao do izraženog kritičkog preispitivanja svih teoloških vjerovanja vjermičkog života, Svetog Pisma i Katoličke crkve kao institucije. Ako gledamo ateizam i teizam oni nisu samo opreke jedan drugome nego su sastavni dio ljudskog traženja i domišljanja.

Papa Franjo u *Fratelli tutti*, enciklici o bratstvu i socijalnom prijateljstvu poziva na jedinu moguću opciju dviju različitih strana - dijalog. U dijalogu različite strane poštivaju gledište drugog prihvaćajući da druga strana sadrži uvjerenja koja možemo prihvatiti kao vlastita. U nedostatku dijaloga dolazi do nametanja vlastitog načina razmišljanja koje ne vodi općem dobru. U takvom razgovoru jedino je važno tko će pobijediti i prigrabiti moć. Svaka osoba ima svoje dostojanstvo koje treba poštivati i treba joj dozvoliti da bude to što jest, različit bez potrebe za etiketiranjem.⁹³

Što mi kao vjernici možemo učiniti na tom polju? Možemo živjeti istinskim religioznim i moralnim životom. Vjera i religija ne smiju biti samo „folklor“. Živeći vjeru kroz riječi i djela nećemo biti farizeji i licemjeri. Drugi ljudi će u nama prepoznati svjedočanstvo opstojnosti Boga i prepoznati razlog nade koja je u nama (usp. 1. Pt, 3,15). Papa Franjo naglašava da tu nadu ne treba obrazlagati toliko na teorijskoj razini, riječima, već upravo svjedočanstvom života, i to kako unutar kršćanske zajednice, tako i izvan nje.

Naime, ako je Krist živ i prebiva u nama, u našem srcu, tada moramo također pustiti da se učini vidljivim, ne smijemo ga sakrivati. On mora postati uzor našeg života, ponašati se kao što se On ponašao i činiti ono što je On činio. Nada koja prebiva u nama ne smije ostati skrivena u nama, u

⁹³ Usp. Franjo, *Fratelli tutti. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2021., br. 224.

našem srcu, nego poprimiti profinjen oblik miline, poštivanja, oprostjenja i dobrohotnosti prema bližnjemu.⁹⁴ Bit će to najbolji način kršćanskog susreta s ateizmom.

Literatura

Knjige:

1. Walter Kasper, *Bog Isusa Krista*, UPT, Đakovo, 2004.
2. Hans Küng, *Postoji li Bog? Odgovor na pitanje o Bogu u Novome vijeku*, EX LIBRIS, Rijeka, 2006.
3. Stjepan Kušar, *Otajstvo Trojedinog Boga*, Zagreb, 1994.
4. Henri De Lubac, *Drama ateističkog humanizma*, EX LIBRIS, Rijeka i Sarajevo, 2009.
5. Manfred Lütz, *Bog mala povijest najvećega*, Verbum, Split, 2012.
6. Zoran Vukman, *Bogoubojstvo zapada*, Vlastita naklada, Trogir, 2016.
7. Zoran Vukman, *Propast svijeta ili novo doba poganstva*, Verbum, Split, 2016.
8. Boris Dežulović, *Summa atheologiae: Nekoliko heretičkih rasprava o nemogućnosti Svemogućega*, EX LIBRIS, Rijeka, 2019.

Dokumenti:

1. Drugi vatikanski sabor, *Gaudium et spes*, KS, Zagreb, 1985.
2. Franjo, *Kateheza na općoj audijenciji u srijedu 5. travnja 2017.*, dostupno na: <https://www.zg-nadbiskupija.hr/dokumenti/rijec-svetog-oca/dati-obrazlozenje-nade-koja-je-u-nama-usp-1-pt-3-8-17>
3. Papa Franjo, *Fratteli tutti, Enicklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2021.

Članci u časopisu:

1. Davor Dijanović, Razgovor sa Zoranom Vukmanom, *Obnova*, 12 (2019.) 1, 81- 90.
2. Grgo Grbešić, Progona kršćana napose u Dioklecijanovo doba, *Diacovensia*, 15 (2017.) 1, 21 - 43.

⁹⁴ Usp. Franjo, *Kateheza na općoj audijenciji u srijedu 5. travnja 2017.*, dostupno na: <https://www.zg-nadbiskupija.hr/dokumenti/rijec-svetog-oca/dati-obrazlozenje-nade-koja-je-u-nama-usp-1-pt-3-8-17> (pristupljeno: 18. svibnja 2021.).

3. Ivan Kešina i Antun Radošević, Galileo Galilei - povijest jednog slučaja, *Crkva u svijetu*, 44 (2009.) 4, 501 - 521.
4. Tonči Matulić, Pojava i značenje novog ateizma. Je li posrijedi stvarna provokacija vjeri i teologiji?, *Crkva u svijetu*, 45 (2010.) 4, 438 - 466.
5. Emanuel Petrov, Boris Dežulović, Summa atheologiae Nekoliko heretičkih rasprava ili osebnjnih konstruktivnih kritika!?, *Služba Božja*, 61 (2021.) 1, 129-135.
6. Bruno Petrušić, Religija u darvinističkoj paradigmi: Daniel Dennett o religiji, *Crkva u svijetu*, 51 (2016.) 4, 578-595.
7. Goran Rujević, Newton i božanske reformacije prirode, *Filozofska istraživanja*, 39 (2019.) 2, 461-472.
8. Suzana Vuletić i Ivica Tušek, Ateistički pokušaji nijekanja krjeposti vjere, *Služba Božja*, 50 (2010.) 4, 396-418.
9. Lino Veljak i Mirko Mlakar, Predmet filozofije religije, 19-31, u: Danijel Tolovajčić, Iva Mršić Felbar, Nenad Malović, Alojz Ćubelić (ur.), *Filozofija i religija. Suvremene perspektive. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 3. 12. 2016., na Katoličkom Bogoslovnom fakultetu sveučilišta u Zagrebu*, KBF Zagreb i Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018.

Članci s interneta:

1. Snježana Gladić - Majdandžić, *Sveta Križarica*, dostupno na: <https://www.vjeraidjela.com/sveta-jelena-krizarica>;
2. Daniel Katavić, *Sveta Jelena Križarica- ostala je zapamćena po pronalasku Kristova križa u Jeruzalemu*, Ustanova za promicanje kršćanskih vrednota, Kristofori, dostupno na: <https://book.hr/18-kolovoza>;
3. M. M., *Putujemo kroz povijest: Progoni kršćana u Rimskome Carstvu*, dostupno na: <https://siscia.hr/putujemo-kroz-povijest-progoni-krscana-u-rimskom-carstvu>;
4. Hrvoje Šiljak, *Rimski progoni kršćana (progoni Crkve u prva tri stoljeća)*, dostupno na: <https://www.vjeraidjela.com/rimski-progoni-krscana-progoni-crkve-u-prva-tri-stoljeca-video>;
5. Snježana Gladić-Magdandžić, *Drugi vatikanski sabor*, dostupno na: <https://www.vjeraidjela.com/drugi-vatikanski-sabor>.

Enciklopedija:

1. AA.VV., *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4402>

Rječnik:

1. Vladimir Anić i Ivo Goldstein, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 2017.

Ostalo:

1. Nikolina Bajić Hazdovac, *Nereligioznost u Hrvatskoj: Sociološki aspekti organiziranja nereligioznih i ateista*, Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2017., dostupno na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9243/1/Hazdovac%20Baji%C4%87,%20Nikolina.pdf>
2. Nikolina Lončar, „*Novi ateizam*“ u diskursu filozofije religije, Diplomski rad, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, 2014., dostupno na: <https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A975/datastream/PDF/view>

SVEUČILIŠTE U SPLITU

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja, _____ kao pristupnik za stjecanje zvanja *sveučilišnoga/sveučilišne prvostupnika/prvostupnice katehetike*, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo moga vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, _____

Potpis

Abstract

In this paper, the author deals with atheism from its appearance in ancient times until today. Following atheism from its beginnings, she depicts the most famous atheists and their works, which by their content belong to certain kinds of manifests. In the first part, the author talks about Christians who were considered atheists in ancient times, for showing their faith to just one Christian God instead to a range of Antic gods. As they did not offer sacrifices to the Roman gods, they were punished with persecution and death. In the next step, the author deals with the topic of contemporary atheism, emerging after the French Revolution. During this period, the meaning of the word "atheist" changes, the word no longer stands for Christians, but for those who deny the existence of holiness in general and who do not believe in God's existence. Scientists of the time wanted to have a serious discourse on God, confirmed in the natural science field. Science should replace faith, religion and God by giving freedom to man and nature. In the central part, the author looks at the new atheism and contemporary paganism as a philosophical-social movement, representing the belief that religion and the Christian God are the cause of the evil in the world and that they should be replaced by intellect and science. In this way, Christianity as a monotheistic religion was presented as the most dangerous element of modern society, that harms the lives of people and human communities. Contemporary atheism is also reflected in the Croatian territory, where there were changes at the beginning of the third millennium, in which the Church and its institutions were blamed for all social problems and religion and God were fiercely attacked. Modern atheists especially use poisonous sarcasm and cynicism in their atheistic propaganda. Finally, in the fourth part, the author elaborates the ways the Church has treated atheism throughout history. After the initial disorientation in opposing new knowledge and scientific discoveries, the Church introduces apologetics, dialogue and dialectics. In the end, the author concludes that theism and atheism have been following each other throughout history, because as long as the man exists, there is always his search for the purpose of life and being on Earth. For the well-being of man and the human community it is crucial that atheists and Christians respect each other in mutual dialogue. The Christian must be a true and genuine witness of his faith, and in this way he will illuminate this world with God's light and witness the God's existence to each man, including an atheist.

Keywords: atheism, God, Church, religion, contemporary atheism, theology, faith, science